

Materiały
źródłowe

Blok XI

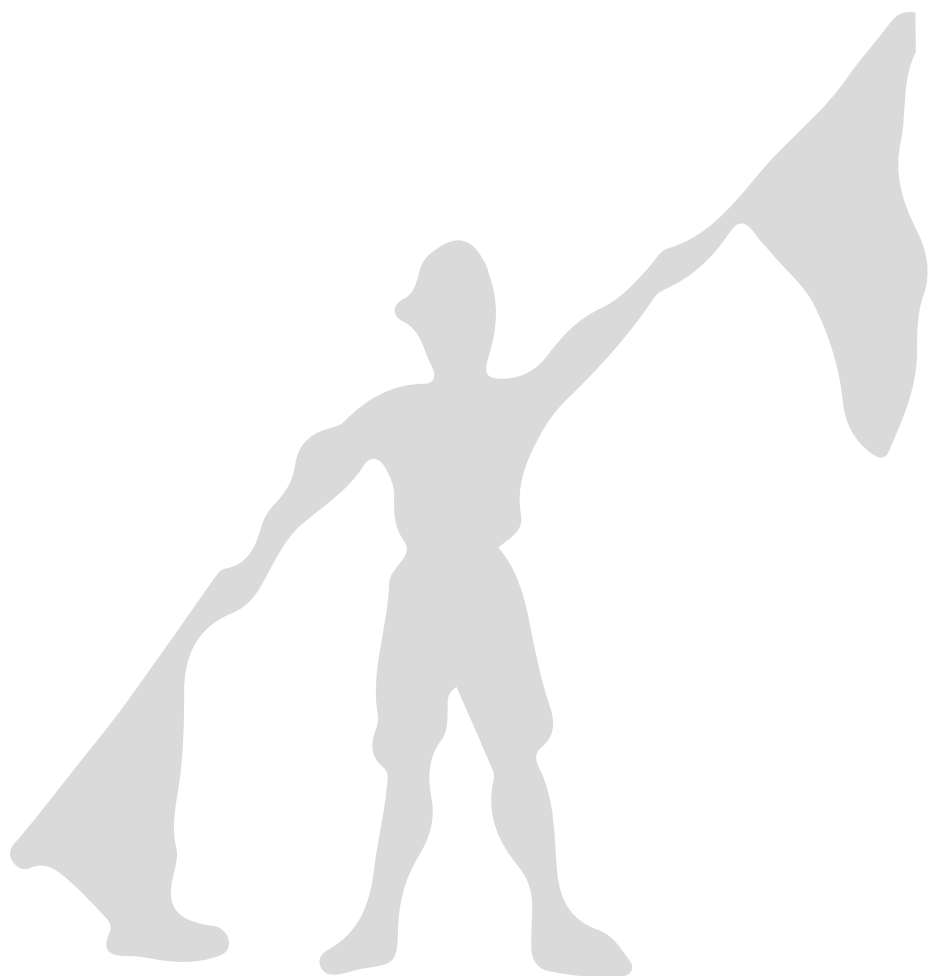
Harcerstwo w służbie Rzeczypospolitej / Zenon Fajger
Materiały źródłowe. Blok XI „Wypatroszenie żuczka”

Zenon Fajger

Materiały źródłowe. Blok XI „Wypatroszenie żuczka”

informacje wstępne:

Materiały źródłowe zawierają dokumenty, fotografie i wspomnienia związane z funkcjonowaniem ZHP w PRL po jego reaktywacji w 1956 r. Mogą być wykorzystane do zilustrowania oddziaływania propagandy ideologicznej PZPR na młodzież.

↑
s. 6 powrót: Podst.
programowa
hist. - szk. podst.

↑
s. 7 powrót: Podst.
programowa hist.
lic./tech. zakr. podst. i rosz.

Materiał nr 1:

Refleksja Tomasza Strzembosza¹ o działalności ZHP w latach 1956–1980

ZHP z lat 1956–1980, w decyzjach i oświadczeniach swych władz, odcinał się – podobnie jak OH² – od tradycji sprzed 1956 roku, uznając się za organizację nową. Uznano np. Zjazd Łódzki jako I Walny Zjazd ZHP pomijając wszystkie zjazdy przedwojenne. Odcinano się także od ZHP z lat 1945–1948, określając go jako „reakcyjny” i „antypaństwowy”. Podobnie też jak OH, nowy ZHP promował zasadę koedukacji (jedna organizacja, jeden pion w wychowaniu) i pęd ku masowości. Jesienią 1979 r. skupiał – bagatela – ponad 3 miliony młodzieży i instruktorów!

Ten proces „oczyszczania” ZHP z treści „imperialistycznego skautingu” szedł coraz dalej, choć były tu i zabawne meandry, niekonsekwencje. Bohaterem harcerzy był Lenin³, akcja „Iskra” (obowiązkowa!) kazała „obejść” uroczyste rocznicę „Wielkiej Rewolucji Październikowej”, nazywano jednostki harcerskie imionami bohaterów bolszewickich, a jednocześnie wymieniano Aleksandra Kamińskiego⁴ (praktycznie usuniętego z władz w 1958 r.), chwalono bohaterów „Kamieni na szaniec”, z oporami, ale jednak nawiązywano do Szarych Szeregów.

Dokonywało się to, co hm. Andrzej Janowski⁵ nazwał w 1980 r. „wypatroszeniem żuczka”. Pozostawiono skorupkę: mundurek, krzyż, strukturę organizacyjną (choć zniekształconą), tradycyjne nazwy... Wypełniano ją jednak obcą, narzuconą treścią. Ważną kwestią był także „stopień upartyjnienia”.

Ale nie tylko to! Były donosy, uwięzienia, wyrzucanie z pracy, nasycanie struktur jawnymi i tajnymi pracownikami SB... Wreszcie, w 1972 roku, tworząc w szkołach średnich Harcerską Służbę Polsce Socjalistycznej (starszy pion ZHP), uderzono nawet w „skorupkę” – odziewając HSPS w nowy mundur, nieco przypominający mundury Hitlerjugend⁶.

Źródło: T. Strzembosz, *Refleksje o harcerstwie i wychowaniu*,
Warszawa–Poznań 2006, s. 127.

¹ Tomasz Strzembosz (1930–2004) – historyk, instruktor i działacz harcerski. Zaangażowany w próbę odnowy ZHP w 1956 r., powstanie Kręgów Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego (KIHAM) w 1980 r., Niezależnego Ruchu Harcerskiego (NRH) w 1981 r. i Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej (ZHR) w 1989 r. Przewodniczący, a następnie Honorowy Przewodniczący ZHR. Mąż Marii Dawidowskiej – siostry Alka Dawidowskiego.

² Organizacja Harcerska Związku Młodzieży Polskiej, OH ZMP – organizacja działająca w ramach ZMP w latach 1950–1956 po bezprawnej likwidacji, przez władze komunistyczne w 1949 r., struktur ZHP. Wzorowana była na Organizacji Pionierskiej im. Włodzimierza Lenina, działającej w ZSRR.

³ Włodzimierz Lenin, właśc. Władimir Iljicz Uljanow (1870–1924) – rosyjski działacz komunistyczny i dyktator. Od 1893 r. działał w organizacjach marksistowskich. W kwietniu 1917 r., za niemieckie pieniądze i przy wsparciu pruskiego rządu wysłany do Rosji, by zdestabilizować sytuację polityczną. Doprowadził do wybuchu rewolucji październikowej. Od listopada 1917 r. na czele Rady Komisarzy Ludowych; faktyczny przywódca nowo powstałego państwa sowieckiego. Twórca Międzynarodówki Komunistycznej (Kominternu). Zapoczątkował rządy terroru. W 1922 r. doprowadził do utworzenia Związku Radzieckiego.

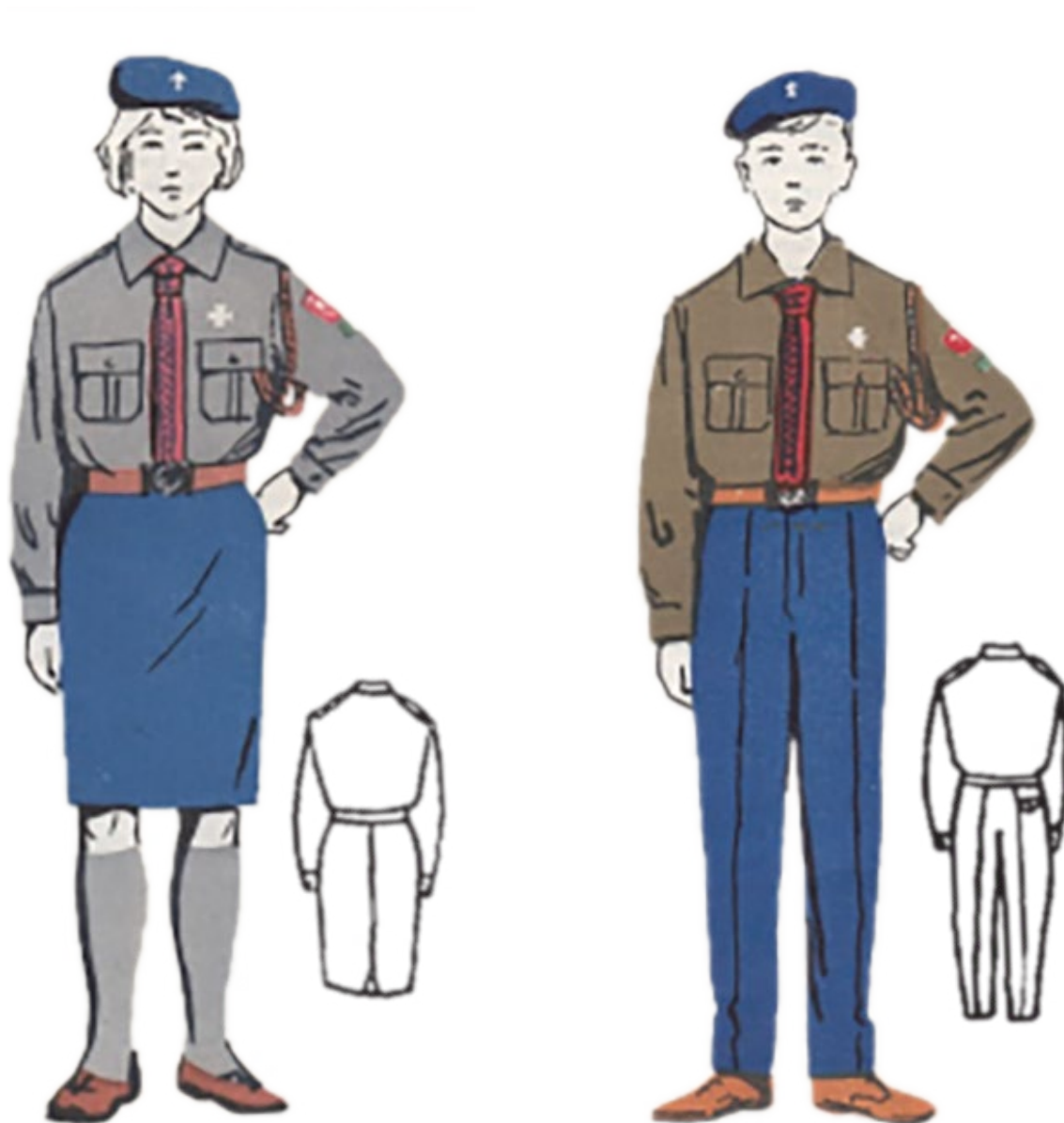
⁴ Aleksander Kamiński (1903–1978) – pedagog, wychowawca, profesor nauk humanistycznych, współtwórca metodyki wychowawczej, instruktor harcerski, harcmistrz, żołnierz Armii Krajowej oraz jeden z ideowych przywódców Szarych Szeregów, przewodniczący Prezydium Rady Naczelnej Związku Harcerstwa Polskiego.

⁵ Andrzej Janowski (1935–1920) – polski pedagog, profesor nauk humanistycznych, wykładowca akademicki, działacz społeczny, instruktor harcerski, wiceminister edukacji narodowej w Rządzie Tadeusza Mazowieckiego. Jeden z pierwszych drużynowych reaktywowanej w 1957 r. 1. Warszawskiej Drużyny Harcerskiej „Czarna Jedyńka”, działającej przy VI Liceum Ogólnokształcącym im. Tadeusza Reytana w Warszawie.

⁶ Hitlerjugend (dosł. „Młodzież Hitlera”) – niemiecka organizacja młodzieżowa NSDAP zorganizowana na wzór paramilitarny w 1922 r. jako przybudówka Oddziałów Szturmowych (SA).

Materiał nr 2:

**Wzór umundurowania harcerki i harcerza w drużynach
starszoharcerskich (szkoły ponadpodstawowe) z 1965 r.**

Źródło: *Regulamin mundurowy i odznak zachowowych, harcerskich i instruktorskich zatwierdzony przez Prezydium Rady Naczelnej Związku Harcerstwa Polskiego w dniu 30.I.1965 r.*, Warszawa 1965, s. 16, 19.

Materiał nr 3:

Fragment Statutu Związku Harcerstwa Polskiego z 1969 r.

§ 5.

1. Z H P jest ideowo-wychowawczą, masową, dobrowolną organizacją zuchów, harcerzy i instruktorów.
2. Z H P stanowi samodzielną część polskiego ruchu młodzieżowego. Współpracując ze Związkiem Młodzieży Socjalistycznej, Związkiem Młodzieży Wiejskiej, Zrzeszeniem Studentów Polskich oraz Kółkami Młodzieży Wojskowej, ZHP kształtuje oblicze ideowo-polityczne dzieci, dorastającej młodzieży i wychowawców skupionych w swych szeregach, stara się wyrabiać u swych członków poczucie jedności ideowej z bratnimi organizacjami, dąży, by harcerze wstępowali do ZMS lub ZMW dla kontynuacji społecznej, obywatelskiej działalności rozpoczętej w harcerstwie. [...]

§ 6.

1. Z H P pracuje pod ideowym kierownictwem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej¹. Wychowuje swych członków na gorących patriotów, aktywnych i odpowiedzialnych współgospodarzy Polski Ludowej. [...]

§ 7.

1. S w e i d e a ł y wychowawcze ZHP czerpie z postępowych, humanistycznych tradycji narodu polskiego, rewolucyjnych tradycji bohaterskiej klasy robotniczej i międzynarodowego ruchu robotniczego, z tradycji walk narodu polskiego o wolność, niepodległość i sprawiedliwość społeczną, z najpiękniejszych tradycji kultury polskiej, z tradycji postępowych ruchów młodzieżowych w Polsce, w tym również z postępowego nurtu harcerstwa. [...]
5. Z H P jest organizacją świecką, w swej pracy wychowawczej kieruje się zasadami naukowego światopoglądu.

Źródło: Statut Związku Harcerstwa Polskiego
<https://www.prawo.pl/akty/m-p-1969-37-308,16817040.html>
[dostęp: 30 VI 2020 r.]

¹ Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR) – partia komunistyczna utworzona 15 grudnia 1948 r., poprzez połączenie Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Partii Socjalistycznej. Sprawowała rządy w Polsce w latach 1948–1989. Istniała do 30 stycznia 1990 r. Partia ta kontrolowała całość życia społeczno-gospodarczego w Polsce, w tym aparat represji. Była zależna od wytycznych kierowanych z ZSRS.

Materiał nr 4:

**Rota Przyrzeczenia Harcerskiego uchwalonego
przez III Walny Zjazd ZHP (1964 r.),
utrzymana w mocy przez VII Zjazd ZHP w 1981 r.**

*Przyrzekam całym życiem służyć Tobie, Ojczyzno,
być wiernym sprawie socjalizmu,
walczyć o pokój i szczęście ludzi,
być posłusznym Prawu Harcerskiemu.*

Źródło: *Wybór źródeł do dziejów ZHP, t. 2: Walka, sowietyzacja, odwilż, kryzys i upadek (1944–1988)*,
wyb. i oprac. K. Marszałek, Kraków 2017, s. 330.

Materiał nr 5:

**Treść prawa harcerskiego uchwalona
przez III Walny Zjazd ZHP (1964 r.),
utrzymana w mocy przez VII Zjazd ZHP w 1981 r.**

1. Harcerz służy Polsce Ludowej i dla Niej sumiennie spełnia swoje obowiązki
2. Harcerz chce zmieniać świat na lepsze, jest zawsze z tymi, co walczą o wolność i równość ludzi
3. Harcerz jest sprawiedliwy i odważny, śmiało broni słusznej sprawy
4. Harcerz chce wiedzieć więcej niż wie, umieć więcej niż umie
5. Harcerz śpieszy innym z pomocą, nie opuści nikogo w potrzebie
6. Harcerz jest wiernym przyjacielem i niezawodnym kolegą
7. Harcerz szanuje starszych, pomaga chętnie rodzicom
8. Harcerz pracuje rzetelnie, dba o wspólne dobro jak o własne
9. Harcerz jest przyjacielem przyrody, poznaje jej piękno i tajemnice
10. Harcerz chce być silny i sprawny, nie pali tytoniu, nie pije napojów alkoholowych

Źródło: *Wybór źródeł do dziejów ZHP, t. 2: Walka, sowietyzacja, odwilż, kryzys i upadek (1944–1988)*,
wyb. i oprac. K. Marszałek, Kraków 2017, s. 332.

Materiał nr 6:

**Pismo Inspektora Szkolnego i Komendy Hufca ZHP w Łańcucie
z 8 października 1966 r. skierowane do szkół w powiecie łańcuckim**

Komenda Hufca ZHP w Łańcucie w myśl wytycznych Inspektoratu Oświaty i Komitetu Powiatowego PZPR w Łańcucie zwraca się z uprzejmą prośbą o odwrotne nadesłanie informacji [...] dotyczącej pracy w drużynie na terenie szkoły.

1. Nazwisko i imię drużynowego (opiekuna).
2. Stan liczebny drużyny z podziałem na zastępy i uwzględnieniem nazw zastępów. [...]

Komenda Hufca ZHP w Łańcucie zawiadamia, że przewodniczącym Rady Przyjaciół Harcerstwa wybrany został Sekretarz KP PZPR tow. Ryszard Kiełb [...]

Źródło: Maszynopis, zbiór Zenona Fajgera.

Materiał nr 7:

**Pismo Komendy Hufca ZHP w Łańcucie z 23 kwietnia 1974 r.
skierowane do dyrekcji szkół w powiecie łańcuckim dotyczące
udziału harcerzy w pochodzie 1-majowym**

Komenda Hufca ZHP w Łańcucie po porozumieniu z KP PZPR w Łańcucie i Wydziałem Oświaty przypomina, że wszystkie drużyny zachowowe, harcerskie szkół podst. idą w pochodzie 1 Majowym zgodnie z wcześniejszym pismem do drużynowych w jednej zwartej grupie młodzieży. [...] Transport młodzieży w dniu 1.V.74 r. zapewnia Wydział Komunikacji. Zbiórka koło szkoły lub Urzędu Gminnego. Drużyny HSPS¹ (szkół ponadpodstawowych) idą w pochodzie 1 Majowym ze swoją szkołą w mundurkach harcerskich. [...]

Źródło: Maszynopis, zbiór Zenona Fajgera.

¹ Harcerska Stużba Polsce Socjalistycznej – ruch programowy wewnątrz Związku Harcerstwa Polskiego wprowadzany od 1973 r. jako program dla drużyn harcerskich działających w szkołach średnich (do marca 1981 r.). Opierał się na koncepcji klasodrużyn, w których cała klasa szkolna była uznawana za drużynę harcerską. Drużyny HSPS nie nosiły tradycyjnych szarych i zielonych mundurów harcerskich, używały natomiast beżowych (piaskowych) koszul, czerwonych krajków i bordowych beretów.

Materiał nr 8:

Harcerze w pochodzie pierwszomajowym w 1973 r. w Warszawie

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe
<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/skan/-/skan/fda5339aa393cae8d5cce7a48ca8273f762c4cf74268cacb713e47c3fd5bdf97>
[dostęp: 23 VII 2020 r.]

Materiał nr 9:

**Sprawozdanie z pracy Komendy
Chorągwi Rzeszowskiej ZHP z 1970 r.**

W związku z obchodami 25-lecia PRL¹ został przyjęty chorągwiany plan włączenia się całej organizacji do uroczystych obchodów srebrnego jubileuszu naszej Ludowej Ojczyzny. Bogaty program obchodów zainaugurowały Dni Walterowskie – tradycyjna akcja organizowana w rocznicę śmierci bohatera Chorągwi gen. K. Świerczewskiego² „Waltera”. Szczególny akcent położyliśmy na zaznajomienie młodzieży z postacią Generała jako żołnierza Ludowego Wojska Polskiego oraz jego walką z wrogami socjalistycznej Ojczyzny po zakończeniu wojny.

Doniosłe znaczenie miał V Alert³ pod nazwą „Ludzie 25-lecia PRL”. Ideą V Alertu było masowe i powszechne włączenie się do obchodów jubileuszu.

Treści Alertu nawiązywały do spraw związanych z wiedzą o Polsce Ludowej, genezą jej powstania, historycznymi dokumentami PKWN, etapami budowy socjalizmu. [...]

Starsza młodzież harcerska [...] wspólnie z bratnimi organizacjami była współorganizatorem X Olimpiady Wiedzy o Polsce i Świecie Współczesnym. Program Olimpiady to poznawanie przez młodzież działalności i życia działaczy politycznych, społecznych i gospodarczych, przodujących robotników, uczestników walk o Polskę Ludową, nawiązywanie kontaktów i współpracy z kołami ZMS, brygadami pracy socjalistycznej, kołami ZMW na wsi i organizowanie wspólnych imprez i prac społecznie-użytecznych. [...]

Podstawową formą udziału organizacji w obchodach 100-rocznicy urodzin W.I. Lenina była kampania „Iskra – 70”. [...] W toku realizacji kampanii „Iskra – 70” harcerze z drużyn młodszoharcerskich oceniali swoje wiadomości i aktywność biorąc udział w turnieju wiedzy „Lenin – Kraj Rad⁴ – Organizacja Pionierska”⁵. Zastępy ubiegały się o proporzec Roku Leninowskiego [...] Na zakończenie kampanii odbyto w Rzeszowie w miesiącu kwietniu Zlot Chorągwi z udziałem ponad 8 tys. członków organizacji oraz kilkusetosobowej delegacji bratnich organizacji młodzieżowych ZMS, ZMW oraz KMW. Na ręce przedstawicieli wojewódzkich władz partyjnych z członkiem Biura Politycznego KC, I Sekretarzem KW PZPR w Rzeszowie tow. Władysławem Kruczkim złożono meldunek o pełnym wykonaniu zadań kampanii „Iskra – 70” w Chorągwi.

**Źródło: Sprawozdanie z pracy Komendy Chorągwi za okres od V konferencji
sprawozdawczo-wyborczej do 1 maja 1970 roku, druk powielany, s. 1–3,
zbiory Zenona Fajgera.**

¹ Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL) – oficjalna nazwa państwa polskiego w latach 1952–1989. W tym okresie Polska była państwem niesuwerennym, pozostającym pod polityczną dominacją ZSRS. Rządy sprawowała komunistyczna Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, przy formalnym istnieniu ugrupowań satelickich, tzw. „stronnictw sojusznicznych” (Zjednoczone Stronnictwo Ludowe, Stronnictwo Demokratyczne).

² Karol Wacław Świerczewski ps. „Walter” (1897–1947) – generał pułkownik Armii Czerwonej i generał broni ludowego Wojska Polskiego, działacz komunistyczny, członek Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej, wiceminister obrony narodowej, poseł do Krajowej Rady Narodowej i na Sejm Ustawodawczy 1947. Podczas wojny polsko-bolszewickiej walczył w Armii Czerwonej przeciw oddziałom Wojska Polskiego. W latach 20. uzupełnił wyższe wykształcenie wojskowe, od 1928 r. aż do śmierci był oficerem radzieckiego wywiadu wojskowego. W latach 1936–1938 brał udział w wojnie domowej w Hiszpanii. W marcu 1944 r. został zastępcą dowódcy 1 Armii Polskiej w ZSRS, w grudniu 1944 r. dowódcą 2 Armii WP, a w lutym 1946 r. wiceministrem Obrony Narodowej. 28 marca 1947 r. podczas inspekcji garnizonów wojskowych w Bieszczadach zginął w potyczce z oddziałem Ukraińskiej Powstańczej Armii pod Jabłonkami koło Baligrodu.

³ Alert (z ang. *alarm*) – stan gotowości do podjęcia akcji zespołowej w związku z zaistnieniem szczególnej sytuacji. W latach 1965–1980 w ZHP alerty ogłaszane były corocznie i zobowiązywały wszystkie drużyny do podejmowania centralnie sformułowanych zadań.

⁴ Kraj Rad – nieoficjalna nazwa Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich.

⁵ Organizacja pionierska – Wszechzwiązkowa Organizacja Pionierska imienia W.I. Lenina, powszechnie nazywana pionierami – polityczna organizacja skupiająca dzieci w ZSRS. Założona w 1922 r. jako przybudówka Komsomołu (Wszechzwiązkowy Leninowski Komunistyczny Związek Młodzieży). Od lat 40. XX wieku przynależność do pionierów stała się praktycznie obowiązkowa dla wszystkich dzieci w wieku 9–14 lat. Pionierzy mieli strój organizacyjny, którego głównymi elementami była czerwona chusta noszona na szyi, odznaka pionierska i czerwony beret. Obowiązywały też białe koszule oraz granatowe spodnie lub spódnice. Wychowanie pionierów bazowało na cotygodniowych spotkaniach drużyn, w czasie których odbywano szkolenia ideologiczne. Ruch pionierów przejął część zewnętrznych form skautingu, jak praca w drużynach, umundurowanie, obozy w terenie, nauka gier i zabaw zręcznościowych, akcje pomocy starszym ludziom. Organizację pionierską rozwiązano w 1991 r.

**Materiały
źródłowe**

Blok XI

**pytania
do źródeł**

Pytania do źródeł:

Na podstawie materiałów źródłowych, kalendarium i wiedzy pozaźródłowej wyjaśnij:

1. W jakich okolicznościach historycznych doszło do przywrócenia funkcjonowania Związku Harcerstwa Polskiego w 1956 r.?
2. Na podstawie materiałów źródłowych 1 i 2 wskaż elementy nawiązujące do tradycji polskiego harcerstwa, które funkcjonowały w ZHP w latach 1956–1980?
3. Na podstawie materiałów źródłowych 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 wyjaśnij, jaką rolę widziały dla harcerstwa w latach 1956–1980 władze PRL? Jakie działania były podejmowane, aby zrealizować cele władz? Jak sądzisz, na ile działania te mogły być atrakcyjne dla młodzieży i przynosić oczekiwane przez władze skutki?
4. Na podstawie tekstów źródłowych 3, 6, 7, 9 i wiedzy pozaźródłowej spróbuj określić relacje między ZHP i PZPR. Czy ten typ relacji był specyficzny dla ZHP, czy był typowy dla funkcjonowania organizacji społecznych w tym okresie?
5. ZHP przed wybuchem II wojny światowej liczył nieco ponad 200 tys. członków, po II wojnie światowej ok. 270 tys. (1947 r.), obecnie ponad 100 tys. (ponadto ok. 30 tys. harcerek i harcerzy działa w innych organizacjach). Tymczasem w roku 1968 do ZHP należało ok. 2 mln osób, a w 1979 r. prawie 3,5 mln. Na podstawie tekstów źródłowych 1, 4 z bloku XII i wiedzy pozaźródłowej spróbuj wyjaśnić tak znaczny wzrost liczebności ZHP w tym okresie.

NOTATKI: